

Jornal da Hutukara Associação Yanomami - Número 1 - Novembro de 2007

Hutukara yama a wãha hirakiwei thã

Kaleetheha Hutukara wãha kua? Yutu hë ai yãno paluk pat ha ke yon ai Ninam yamak pate te kem kuteen inaha ku yalo Hutukara wãha apë kule, kaleetheha Hutukara wãha hilakemahe inaha ai Ninam wamak pihikup xiha. Yutu hë kama ilihi pata ku likaom keteen Hutukara wãha apë kule. Hei thã aha kami Ninam yamak pihi hetemowei kiua pëhe lãï, hamnaha Ninam yamak kuai? Ninam yamak hëlemoi, yamak yãimoi, yamak hutup thamoi, yamak xi ãhimoi apë kuowei uhu Hutukara wãha apë kule.

Kõmoli xapoli pëkun Hutukara ithoma yalohe klaiwa pëkuxo uhu thã nikili apë hipouhei. Hutumosi apë ki keelayon thehe hamnaha yamak kuapë inaha yamak pihi ku yalo uhu elihë kãnoli yamak apë kiliwei. Yutuhë ai pata pëk kõmoli patete paikem keteen uhu yama thã hilipo yalo yamak apë kiliwei. Ai hutumosi keleha palilaya ai Ninam yamak yalami apë huxmili layohe uhu ha keyon ai ilihi titoi ha kôyopëha yamak apë pulule. Uhu kua yalo xapoli pekun Hutukara apë itho maohëi.

Gilberto Xirixana Yanomami

Uti thëha Hutukara thã aha hirakemahe tha? Ai Yanomama wamak pihi ku no mai. Hapainaha thë kua kutayoni: Hutukara a ka kiini, napë pëxo, Yanomama yamakixo, yaro pëxo, urihi axo, mau upëxo, inaha thë pë kure thë pë kõmi pou. thë Hutukara a ka kii komi thë pëni a naha kiripouhe. Hutukara a këprario tēhë hei yamak ka kii yamak kõmi maprario, inaha thë pë pihi kuu kutayoni a naha kiripouhe.

Hapao tēhë ai Hutukara a kuo parioma, thë a kuo parioma makii a há këprariñi hapa ai Yanomama thë pë kuo pariowei thë pë kõmi nomaa parirayoma. thë a këprariowei a heakaha urihi a kuprarioweiha yamak piria, thë yamak piria makure hei tēhë mori Hutukara a xirõ hëa, thë mori a hëa yaro kõmi yamakini yama a naha kiripou mahi.

Hapainaha ai thë pree kua hetua: xapuri thë pëhami Hutukara a pree piria, thë a piria kutayoni thë pë xapurimu tēhë a pree ithomahe.

Inaha thë kua kutayoni Hutukara yama wãha hirakema Hutukara ani yamak pihi pree pairipu yaro.

Dino Maraxima Yanomae, Marconi Kariuna Yanomama, Atorino Hokomasiri Yanomami

Yanomami yamaki pihi kohipë kuuwi thë ã oni

yanomae
yama kinti
napë yama
ethã mahupu puo.

Hwei wana aha pata thë pëni thëka titiponihii kami notihami yamakini thë totihiowi yama thë titiaï nomuhuo. thi tëhë kami notihami yamakiha thë yai totihi. Witi pii thëha wana yama wāaha hiraï tha? Hapao tëhë pata thë pëni wanaha yakoanamopë titipuu ka kuonihinaha inaha kure Yanomae yamaki pihi kupënaha nape yama e thë titia pairikii.

Dino Maraxima Yanomae

“Yanomama thë pe ka kiini kama thë pëni pata pë kuapënaha thë uwëmai taimihe. Kami nape yamaki ka kuaiweinaha Yanomama thë pë kuai yaro”, inaha nape pë pihi kuu maki, kami Yanomama yamaki pihiha yama thë titipu xoa. Hapaa tëhë yamaki kuapënaha thë kure yama thë tai hikia. Hapa tëhë thë pë ã tai maowehi ihi yama thë pë ã tute titimai.

Marconi Kariuna Yanomama

Kami Ninam yamakun yama tha kuapënaha thã tulu apë kii kam Ninam yamak apë kii klaiwa kulenaha yamak ha kulayon kami Ninam yamakun yama thek thawei yama thek hilalalexii kami Ninam yamak pihi kuwei pem. Kam Ninam yamak irihip hëm klaiwa wamak ha walokin Ninam yama pëk pihi klaiwalama lexii, inaha klaiwa wamak pihi ku mahakii ipa yama thã hoyawei apë nuh motile. Ilihi hëm kami yamakun patap kuxele haikiom ketene Ninam yamak klaiwa laxoxi inaha kami Ninam yamak pihi kuwei pemi. Yutuhë Ninam yamak ku haiki xelayom ketene kami yamak kãhikia hoyamowei apë nuhmutile.

Gilberto Xirixana Yanomami

16 de novembro de 2007.

Kami Ninam yamaku kuop naha thã tulu.

Kutula thã apë kii yamak mahikia hoyamo lōowei thã.

Kam Ninam yamak wāha kuopënaha. Kam yamak wāha

kuhai kiowei úhu apë kii. Yama thã hipo maxuhuwei thã

muhutima lāowi. Úhu klaiwa pekun kutula wāha apë hilaohei.

Kami yamak kãhikia lothotho hipo no maxulio thehe, yama thã

nuhmuti ma lāo thehe kami Ninam pelehe õxiha yama thã titipo

haikio thehe yamak klaiwa la yo xii yamak pihi ku lã ithe. Kam

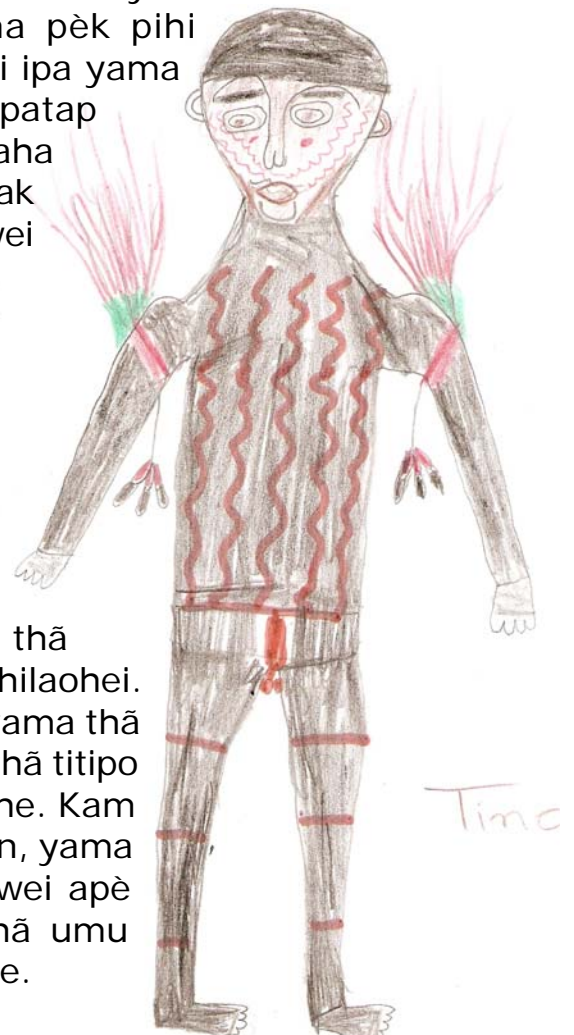
Ninam yamakun yama thã lothotho te haikilema kuteen, yama

thã kohip hipo thehe Ninam yamak kãhikia hoyamowei apë

nuhmutile yutu he kam Ninam yamak pata pen thã umu

haikimakemahe kuteen thã nuhmuti ya p alo kō la ithe.

Ivan Xirixana Yanomami

Davi Kopenawa axo yama ki noa weemuwii thë ã oni

Hutukara aha
yama ki riyã
patamuwii yama
kini Davi
Kopenawa yama
a warima ihĩ thë
noaha, Waikas
hamĩ hereã a ka
thanihi thë noaha,
yama ki pihi xaaripru
pihio yaro

1. Waikasha wamaki hereamu tēhē uti naha thā kure wama thā wēyaoma tha?

Awei, hapa inaha kure
thēha yama ki
hereãmoma. Hutukara
kama hereã e
kutayonĩ Waikas
hamĩ yamakĩ noã
thayoma. Pata ya

thë pē noã thama, ya thë pē
yamakamama. Hapainaha ya
thë pē noã thama. Hutukara
anĩ urihi a noãmatima,
Y a n o m a m a
noãmatiuma, ihĩ
Hutukara waãha
kuprarioma. tñaha ya

thë pē noã thama. Hutukara a kuprarioma yaro

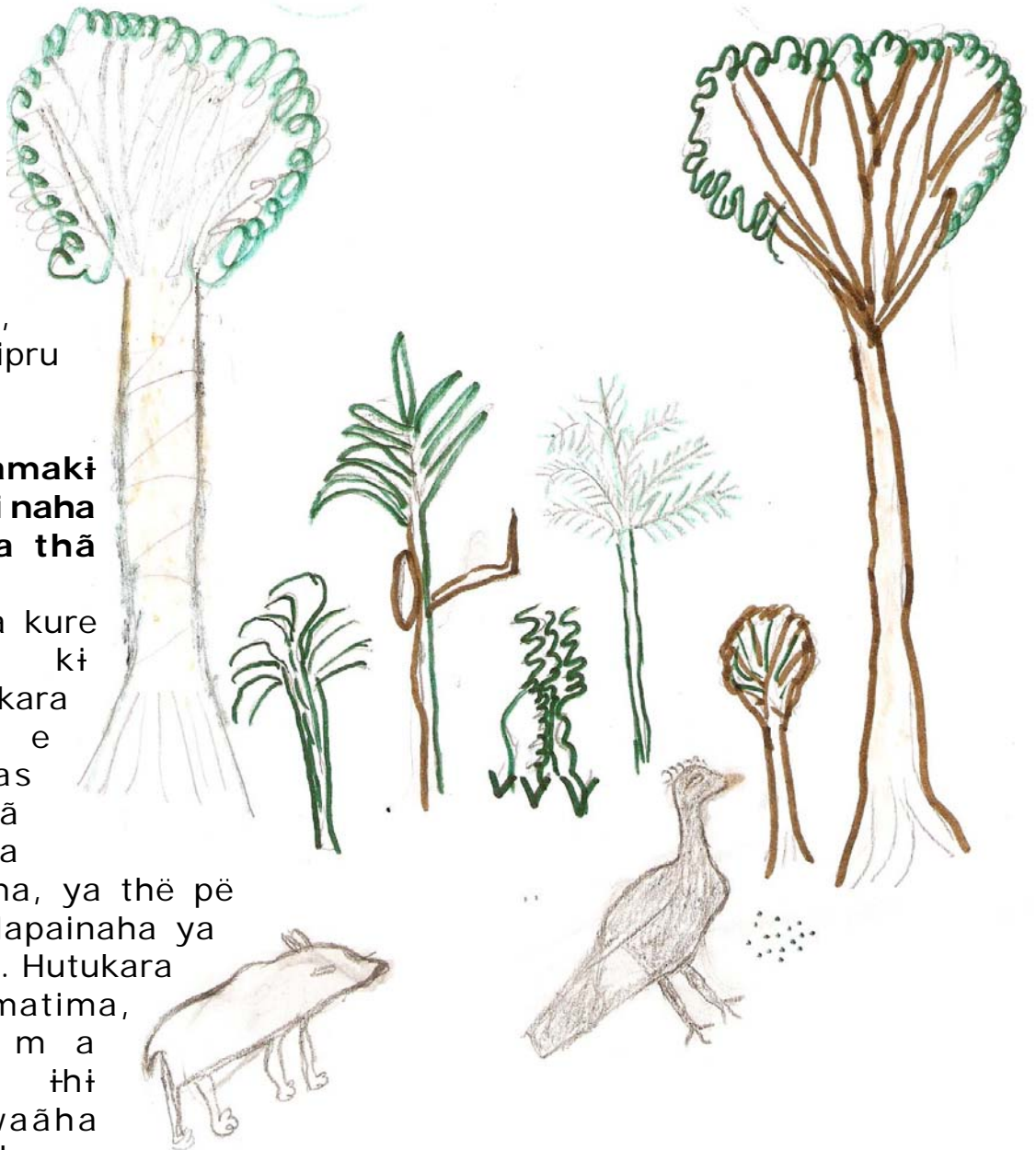
urihi noãmatima waãha kua yaro yamakĩ temi pirĩmapu pihio yaro kami yama ki
urhipē yaiha yama ki temi pirĩmapu yama ki ni ohotaai mao pē, inaha kure thēha ya
thë pē noã thama. Ye ´kuana pēnĩ hereã a thai tai maoma makihi kami Hutukara
yama kini yama thë pē pihi moyamĩ hiraprarema. "Haixiopē, inaha hereã a thanohe,
hereã a thaihe tēhē urihi a noamanohe, uti thēha urihi a noamaihe", thë pē pihi kuma
makii hei tēhē thë pē pihi xaariprarioma.

2. Uti naha Yanomami thë pē he ni wētaoma?

Awei, Waikas hamĩ pata pēxo yama ki kōkamou tēhē kami yaxo Ye ´kuana pēxo,
Sanuma thēri pēxo, Palimiu thēri pēxo, napē thuwē mori a pairioma maki ropēnĩ a
kopohuruma, thuwē a patamuwei a kuoma, ihĩ thë noãha hapainaha yama ki kuma:
"kami yama ki urhipēhamĩ hereã yama a thai tēhē yama ki noa thayu, yama ki
moyamĩmayu mao tēhē yama ki mohoti nē teteti", inaha kua. Uti thë ha thë pē pihi
topraroma tha? Wama ki pihi ku no mai. Kami Davi Kopenawa yanĩ Yanomama komi
kutarenaha ya thë pē noamama yaro urihi ya a kãe noamama yaro, napē pata pēha
ya nosiamoma, kami Yanomama yama ki urhipēha 1986 thë kuo tēhē 30.000
garimpeiros pē kuoma yaro. Mau upē xamiamamahe, xawara a kãe warokemahe,
inaha thë kuo hikioma yaro pata ya thë pē noa thama. Kua yaro hei tēhē wama ki
moyamiki, napē pēnĩ yama ki mēramai maopehe, yama ki urhipē thōmĩmai maopehe,
inaha kua kutayonĩ Hutukara Associação Yanomami pei waãha kuprarioma. Napē
yama pē he tatomapopē thā rēkema. Napē mohoti yaro huu tihipē tiēt yarohe.

3. Weti teri pēxo wamakĩ kōkamoma ta?

Yama ki kōkamu tēhē 25 yama ki kutaama, hiya thë pē, pata thë pē, thuwē pata thë
pē, moko thë pē, 25 thë pē kuoma, 4 napē pēxo.

4. Hamnaha Waikas ha pata pèk payili kuoma?

Ai napè patamotima yama pè nakama makii *Ministério Público* a pairionimi, *Funai* a pairionimi, *Funasa* pè pairioma. Hapainaha thè pè kutaama, 4 wāro pè, mori thuë a, inaha pè kutaama.

5. Uti naha thè ni tete kutareha wama ki hereãmōa he wërayoma tha?

Hapainaha thè ni wakara kureha hereã a mapararioma, 14 a 17 de novembro thè ni ha hereã yama a huraprarema.

6. Ai napè patamotima pè pairioma tha?

Napè yai patamuwei pè hunimi, pè oxe maki *representante* pè ãha ka hirouwei ihĩ pè xirō huma. Kama *Funasa* uhurupè e pè xirō huma. Boa Vistaha thuwë Wapixana ihĩ a xirō nē kēo hetuoma.

7. Uti naha Waikas thëri pè pata hereã kuma tha?

Waikas thëri a patamuwei Eduardo a wāha kuwei hapainaha a hereã kuma: "Awei, hei tēhē yama ki taayorayoma yama ki ahateayorayoma, yama ki pairiprayopē, yama ki nēhē waripoyu tēhē thē utiti yaro, ai pata thē pè kuo tēhē yama ki nāo thayuwei thē totihi. Kami yamakini Davi yama a naha yeipu, kaho wani Hutukara wa aka thaprareni thēha kami yama ki pihĩ xaariprarioma. Inaha wa thē thai tēhē kami yama kiha thē yai totihi, ai *futuro* (waiha thē pè kupru hēaiwei) thē pè pirto hēopē wa thē thaprarema yaro thē yai totihi mahi. Inaha thē yai kuono hei tēhē ya pihĩ pree moyamia heturayoma. Yāmi ya kuo tēhē ya pihĩ hētēmoma. Napè pè totihi hathō, ya pairiprai hathōohe, ya nohimai hathōohe, ya pihĩ kuma makii kahowanĩ ya nāo tharema yaro ya pihĩ xaariprarioma". Inaha Waikas thëri kipè pata kuma.

8. Waikas thëri Yanomama thã aha pè ã haimi maki uti naha here ã wama a thaa thaprarema tha?

Waikas thëri pēni kami yama ki ã hiripraimi makihi Sanuma thã xirō hiripraihē. Sanuma pè urhipēha pè piria yaro. Porakapi kipēni Sanuma thã hiripopīwei kipè kuoma, ihĩ kipēni kama epēha thã wēapima, napè thaāha ya thã thama. Komi thē pēha ya thã wēama. "Mori hereã aha kami *representante* ya kutayoni wama ki noa thai, kami yama ki urhipēhami yama ki ha kōkamoni yama ki noa thayu tēhē thē yai totihi", inaha ya thē pè noa thama, ya kāe warimahe: "Awei, Davi, uti ani wa moyamĩ hirai kuwē?", thē pè kuma. "Maa, kami ya hiramaiwei ipa hiramatima a kuonimi, kami ya ha patarini napè ya thã toai puoma, *escola* aha ya esitutamonimi, ihĩ makii napè pēhamĩ ya nokaama, ya kāe hupehehamĩ ya nokaoma ihĩ tēhē napè ya thã toama". "Yamakĩ kahiani hai aipē wāroho nikere maki urihi pei maxiapēha yama ki piria kutayoni yama ki moyamimayu", inaha ya thē pè noa thama.

